

Rapport från Utflykten till Sirkön och Vemboö med Kronobergs Arkeologiska Förening och deltagande från Hembygdsföreningen Gamla Urshult 2023-04-15

När de första vitsipporna precis börjat visa sig samlades vi - ett drygt 40-tal människor - vid

Mjölknabben på Sirkön. Det var roligt att så många från Gamla Urshults hembygdsförening hade nappat på vår inbjudan att delta.

Ur arkeologisk synpunkt är det en viss brist på lämningar från bronsåldern och järnåldern inom det område vi nu skulle besöka. Det har vår nestor Knut Kjellmark påpekat i början av 1900-talet och även senare tids arkeologer har lyft fram det ("Landskapsarkeologerna" 2014 inför etablerandet av Västra Åsnens Nationalpark). Några få bronsfynd

lyftes fram då de alltså är ovanliga. Anmärkningsvärt är också att det inte finns några skålgropslokaler registrerade på Fornsök inom dagens besöksområde.

Vårt första stopp var vid **stenåldersboplatsen Sundslätt** vid södra Sirkön precis innan bron. Den är stor c:a 250x75 m och breder ut sig på båda sidor om vägen där det idag

Tvärpil

odlas äpplen. Här har mängder av stenåldersredskap dykt upp i jorden när den bearbetats och mycket ligger säkert kvar.

Redskapen kan dateras från jägarstenålder mer än 6 000

år bak i tiden såsom t.ex. tvärpilar av flinta (se bilden tecknad av

Knut Kjellmark) och in bondestenålder med t.ex. slipade yxor

och då kan vi ha kommit fram i tiden c:a 2 000 år – en attraktiv

boplats under lång tid. Kjellmark har också tecknat av olika

typer av flintskrapor hittade här som människorna använt t.ex.

för beredning av skinn kanske till sina kanoter. Annars räknar man med att Sirkön började

odlas och användas för bebyggelse först under slutet av 1500-talet, men då har man väl inte

räknat med dessa stenålderns människor som tidigt förberedde platsen och marken för

dagens äppelträd. En hällkista från sena bondestenåldern belägen på norra spetsen av

Vemboö togs bort när Sirköbron byggdes här 1866 och stenarna användes då till brobygget. I

den hällkistan ska det ha funnits bronsvapen vilket pekar på att den användes som grav in i

bronsåldern. Vi skänkte också en tanke till den backstugufamilj Eva och Magnus Jönsson med

fyra överlevande barn, som bodde vid Vemboös norra ände 1858-1893. De levde av fiske likt

människorna från stenåldern.

Vårt andra stopp gjorde vi vid Ugglekull vid

"Jordens axel", som sannolikt är rest av en

domarring dvs en grav från järnåldern. Denna

sten har fått sin egen mytologi då den kräver

återkommande vård såsom smörjning för att

kunna fungera som jordens axel och så har det

varit länge. Vi fick delta i en sådan

smörjningsritual med hjälp av två barn och

markägarna Lennart och Rita Fröberg.

Skrapor av flinta

På vägen sedan till Bosgård och Bosholme på Vemboö passerade vi **Slungstenen** vid Knallehall, som inte nådde kyrkan på Vemboö, när en trollkvinna för länge sedan irriterades av kyrkklockornas klang. Hon slant där hon stod på någon ö och kastade iväg stenen och på ön ska finnas en reva som spår efter hennes försök fick vi höra. Framme vid "Bosgårdarna" gick vi ner mot Åsnens strand där det också finns registrerat en stenåldersboplats (efter en del fynd av stenredskap/stenhantverk). Man brukar säga att där man idag vill slå upp sitt tält kan man misstänka att även människorna under stenåldern tyckt detsamma. Vi tittade bort mot **Bosholme** ute i det strömmande vattnet, där inte isen brukar lägga sig om vintern. Efter en arkeologisk undersökning 1966 vet man att den halva östra delen av ön, som utgör borgen, har sin borggård uppbyggd c:a 60 cm och ön har delats mot väster med en vallgrav varifrån man då också fick jord och sten för att bygga upp själva borgkullen. På borgkullen har stått ett torn av trä med eldstad och golv av stenflisor där biskop Bo från Växjö bodde tidvis. Borgen har troligen omgivits av en stenmur och inte av en träpallisad som bilden visar. Bland fynden finns ett mynt präglat någon gång 1332-1348 och också ett mynt funnet av Knut Kjellmark redan 1925 från kung Magnus Erikssons första regeringstid. Man har också bl.a. funnit sex holkförsedda armborstpilspetsar. Ett annat daterande fynd är ett brev på pergament, som Lars-Olof Larsson funnit på Riksarkivet skrivet av biskop Bo i augusti antingen 1289 eller 1290 där han reder ut frågan om att häva en av honom tidigare utfärdad bannlysning av Kettil från Näs. Brevet är utfärdat på "mea curia Hwaem" dvs min ämbetsborg Hwaem. Det beskrivs att han har på plats till hjälp abboten i Nydala, riddaren Torer Bonde, dominikanerbröderna Petrus och Nicolaus från Kalmar och munken Gudmund

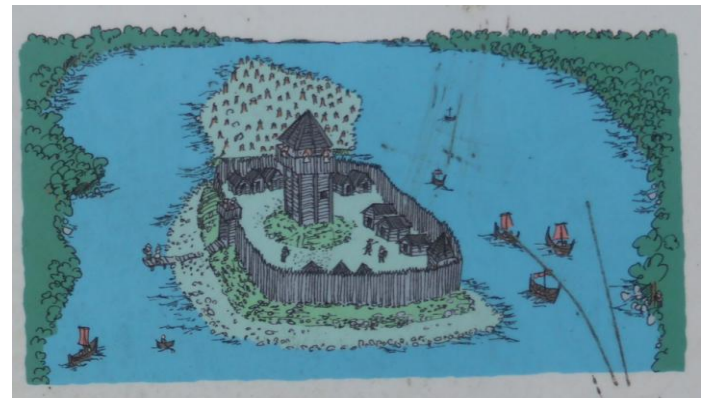

Bild från Riksarkivet

från Nydala. Bannlysningen hävdades inte. Brevet finns fortfarande på Riksarkivet och har sina vackra sigill på plats. Vi funderade också över varför biskopen i Växjö hade sin ämbetsborg drygt 4 mil från Växjö? Kyrkan ägde ett 20-tal gårdar i denna trakt. Han kanske ville vara nära den danska kyrkan (t.ex. Elleholm i Blekinge), som troligen varit behjälplig vid grundandet av Växjö stift c:a 1170. Under 1332-1360 var också Skåne och Blekinge svenskt under Magnus Erikssons regering. Vi funderade på om sådana sjukdomar som pesten kunde påverka vilka tillflyktsplatser biskopen sökte sig. Kronobergs borg ska ha byggts till biskopen 1444 eller

däromkring och innan dess bodde han på Kronobergs Kungsgård och också på Helgö. Han kan ha haft flera parallella boplatser. Vi funderade också på hur han på den tiden reste mellan Växjö och Bosholme – till häst eller med vagn eller längre väg till sjöss? Vi diskuterade också anhopningen av borgar nedströms Bosholme med Kungsholmen, Blidingsholm och Hönshylte skans på kort avstånd från varandra under gemensam tid.

Sedan avtågade vi till biskopens gårdskyrka och socknens första kyrka vid **"gamla kyrkplatsen" på Vemboö** dit Slungstenen var ämnad. Den är skriftligt dokumenterad tidigast 1282. Sedan berättas att den brann en julnatt då halm fattat eld men byggdes upp av trä igen. Den ska sedan ha bränts ner av en dansk här enligt sockenprotokoll 1644. Man vet att en dansk här förstört mycket på Vemboö 1612, så det kan ha hänt då. Det nya sockennamnet/kyrkplatsen Urshult nämns tidigast 1358 eller 1423 enligt olika källor och de båda kyrkorna kan ha funnits parallellt en tid. Strax öster om kyrkplatsen finns också en gammal offerkälla. Enligt Hyltén Cavallius föreningens årsbok 1925 ska markägaren vid 1800-talets början låtit sin minderårige son och dennes kamrater ta ner en ihålig ek på kyrkplatsen varur det stuckit fram ett madonnahuvud. Detta ska ha beskrivits i rannsakingarna från 1667. I trädets hålighet hittades en nummertavla, en silverbägare och en rund skäppa innehållande med silvernaglar (kanske mynt) försedda läderstycken. Markägaren undersökte marken i övrigt och fann en mängd gravar i riktning öst-väst och flata stenhällar där någon sedan blev en bro över en bäck.

Nu var det dags för fikapaus och vi fortsatte då till Segersnäs med sin restaurerade väderkvarn som är länets enda bevarade väderkvarn på ursprunglig plats. Den är

ursprungligen byggd 1888-89. Den har restaurerats tre gånger och senast 2011-12. Inom det område vi nu besökte har funnits många väderkvarnsplatser: 3 på Sirkön, 1-2 på Borgön, 2 på Getnö och 1 på Vemboö där vi nu fikade på den högt belägna platsen. Det finns också en uppgift från 1815

att man då hade 12 väderkvarnar i Urhults socken och 3 hjulkvarnar. På samma höjd finns en välbevarad hällkista med alla sina stenar behållna och omgiven av sitt röse. Totalt på Vemboö finns 13 hällkisteplatser (!) kända varav sex är borttagna/försvunna. Dessutom finns två på Sirkön. Vid Segersnäs finns också en s.k. ättestupa som sannolikt är en mytologisk företeelse. Vi fick också höra en skröna om hur namnet Segersnäs tillkommit efter att två rivaler utkämpat en kamp varav den ene här invid segrat.

Stärkta av fikapausen så återvände vi till Mjölknabben på Sirkön för att därifrån försöka bestiga **fornborgen Vägghall** på det otillgängliga berget strax öster om campingplatsen. Ett 25-tal personer antog den utmaningen.

Här medverkade också Mats Petersson i guidandet. Han berättade att det finns c:a 1 300 fornborgar i Sverige och att de flesta är från järnåldern. En del vill hellre benämna dem vallanläggningar då de många gånger inte har varit militära anläggningar utan istället avgränsade, liminala platser för ritualer, ceremonier, mötesplatser mm. En del har varit tillflyktsborgar i orostid och en del har varit elitistiska platser för hantverk, representation

mm. Det är ganska få som är undersökta. Förra året i april besökte vi länets andra fornborg Gripeberg strax norr om orten Sandsbro norr om Växjö. Vid Gripeberg har vår förening deltagit i arkeologiska undersökningar som visat att där kanske har bedrivits rituell verksamhet under c:a 800 år på bronsåldern enligt de kol-14-dateringar som tagits. Däremot är Vägghall inte undersökt. Redan 1938 när Albert Vejde "upptäckte" denna borg är den beskriven som otillgänglig och likadant är det idag. En del av dessa borgar förknippas med ceremonier kopplade till årstidväxlingar såsom vintersolstånd, sommarsolstånd osv. Det gäller också sådana platser som Stonehenge i England från begynnande bronsålder och pallisadanläggningen Goseck i Tyskland från stenåldern. En intressant koppling mellan Gripeberg och Vägghall är vattenvägarna. Från Vägghall på Sirkön kan man på vatten ta sig nordväst ut upp förbi Huseby, Salen, Bergkvara, Helgasjön, Toftasjön till Gripeberg. Vid Gripeberg är en slags vattendelare så att om man därifrån tar sig söderut mot Hinnasjön, Hemmesjösjön, Årydssjön och sedan via Skye å ner mot Ingelstad så kommer man slutligen ut via Aggaån i Åsnens östra sida vid Jät och har då Sirkön och Vägghall nästan rakt väster ut. Vi besteg berget med fornborgen Vägghall söderifrån och följde så småningom den c:a 100 meter långa västra muren norrut och gick/kröp verkligen över/under stock och sten! Vi såg också den mindre norra muren men tittade inte på den otydligare östra muren.

Vi avslutade med att besiktiga en varggrop innan vi kom ut på banad väg igen norr om berget. Och vi tackade för att alla hade kommit fram välbevarade!

Rapportör Per Andrén i samarbete med Mats Petersson